

UOT 37.0

Lalə Zahir qızı Allahverdiyeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun dosenti

“PEŞƏ KOMPETENSİYALARI” ANLAYIŞININ PEDAQOJİ ƏDƏBİYYATDA QOYULUŞUNA DAİR

Лала Захир гызы Аллавердиева
доктор философии по педагогике, доцент
Нахчыванского Института Учителей,

К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ» В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Lala Zahir Allahverdiyeva
doctor of philosophy in pedagogy,
associate professor of Nakhchivan Institute of Teachers

TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT "PROFESSIONAL COMPETENCES» IN PEDAGOGICAL LITERATURE

Xülasə. Məqalədə peşə kompetensiyaların anlayışı və onun əks etdirən məsələlər təhlil edilir. Təhsil islahatlarının həyata keçirildiyi mərhələdən başlayaraq sonrakı dövrlərdə də qəbul edilmiş normativ hüquqi aktlarda peşə fəaliyyətini yerinə yetirərkən formalaşması zəruri olan tələblər araşdırılmış, müəllim fəaliyyəti üçün zəruri hesab edilən meyarlar təhlil edilmişdir. Elmi-pedaqoji ədəbiyyatda müəllimin peşə bacarıqları, pedaqoji ustalığı məsələlərini əks etdirən fikirlərə nəzər salınmış, Azərbaycan tədqiqatçıları ilə yanaşı xarici ölkə nümayəndələrinin peşə kompetensiyalarına aid olan fikirləri öyrənilmişdir. Belə müəyyən olunur ki, peşə kompetensiyasının formalaşması tsiklik prosesdir, çünki pedaqoji fəaliyyət prosesində yaranan yeni şərtlər və tələblərə görə peşəkarlığı daim təkmilləşdirmək zərurəti yaranır.

Açar sözlər: *peşə kompetensiyası, pedaqoji fəaliyyət, peşə bacarıqları, təhsil mühiti, pedaqoji ustalığı, pedaqoji və psixoloji biliklər, fənn bilikləri*

Резюме. В статье анализируются понятие профессиональных компетенций и отражающие его вопросы. Начиная с этапа реализации образовательных реформ в нормативных правовых актах, принятых в более поздние периоды, рассматривались требования, которые необходимо формировать при осуществлении профессиональной деятельности. проанализированы критерии, считающиеся необходимыми для деятельности учителя. В научно-педагогической литературе рассмотрены представления, отражающие вопросы профессионального и педагогического мастерства учителя. Наряду с азербайджанскими исследователями изучены мнения представителей зарубежных стран, касающиеся профессиональных компетенций. Определено, что формирование профессиональной компетентности является циклическим процессом, поскольку возникает необходимость постоянного повышения профессионализма в связи с новыми условиями и требованиями, возникающими в процессе педагогической деятельности.

Ключевые слова: *профессиональная компетентность, педагогическая деятельность, профессиональные умения, образовательная среда, педагогическое мастерство, педагогико-психологические знания, предметные знания*

Summary. The concept of professional competences and its reflecting issues are analyzed in the article. Starting from the stage when educational reforms were implemented, the requirements necessary to be formed while performing the professional activity were examined in the normative legal acts adopted in

later periods, and the criteria considered necessary for the teacher's activity were analyzed. In the scientific-pedagogical literature, the ideas reflecting the issues of teacher's professional skills and pedagogical mastery were reviewed, along with Azerbaijani researchers, the opinions of representatives of foreign countries related to professional competencies were studied. It is determined that the formation of professional competence is a cyclical process, because there is a need to constantly improve professionalism due to new conditions and requirements arising in the process of pedagogical activity.

Key words: *professional competence, pedagogical activity, professional skills, educational environment, pedagogical mastery, pedagogical and psychological knowledge, subject knowledge*

Müasir sosial və iqtisadi şəraitdə – təhsilin müasirləşməsi, informasiya kommunikasiya texnologiyalarından istifadənin genişlənməsi, internet vasitəsilə məlumat bazalarına sürətli çıxış, sosial münasibətlərin xarakterinin dəyişməsi və s. cəmiyyətdə hər bir peşə sahibinin qarşısına, ən mühümü isə ali məktəblərin qarşısına böyük tələblər qoyur. Təhsilin inkişafında müşahidə edilən intensivlik, ali təhsilin dövlət standartının tətbiqi, təhsilin prosessual tərəfində baş verən köklü dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq cəmiyyətdə pedaqoji kadrların keyfiyyət yönü dəyişilməsi problemini, onun rolunu və fəaliyyəti ön plana çıxırdı.

Tələbələrin, yəni bakalavr və magistrantların peşə kompetensiyalarına dair xarici elmi-pedaqoji ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, peşə kompetensiyalarına dair müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bu yanaşmaları təhlil edərkən aydın olur ki, qlobal təhsil mühitində baş verən dəyişikliklər, müşahidə edilən yeniliklər hüquqi-normativ bazanın yenilənməsini tələb edir. Bu məqsədlə respublikamızda bu sahədə tədbirlər planlı və sistemli şəkildə həyata keçir və ardıcıl olaraq yerinə yetirilir.

1999-cu ildə “Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində islahat Proqramı” (1) ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən müvafiq sərəncamla təsdiq edildi. İslahatın həyata keçirilməsində məqsəd təhsilin bütün pillələri və eləcə də, ali təhsildən sonrakı peşə və ona uyğun əlavə təhsil pillələrində toplanmış potensialı saxlamaq və inkişaf etdirmək, təhsil sistemini tənzimləyən müvafiq normativ hüquqi bazanı yaratmaq, cəmiyyətin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, Təhsil Qanununda təsbit olunmuş tələbləri, siyasi, iqtisadi və sosial həyatın demokratikləşməsinə əsaslanan dövlət siyasətini həyata keçirməkdən ibarətdir.

Müasir ali təhsil müəssisəsinin hər bir tələbəsi şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin cari və gələcək tələbatlarına cavab verən yüksək nə-

ticə və keyfiyyətə diqqət yetirən bir şəxsdir. Ali məktəblərdə təhsilin müasirləşdirilməsi əmək bazarında tələb olunan yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasına yönəlib. Ən çox yaranan problemlə məqamlar müasir təhsilin məzmunu ilə əmək bazarının tələbləri arasındakı uyğunsuzluqdur. Bu uyğunsuzluğun aradan qaldırılması məqsədilə 2000-ci il 13 iyun tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidenti “Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında Fərman” (2) imzalamışdır. Fərmana uyğun olaraq mülkiyyət formasından və tabeliyindən asılı olmayaraq, təhsilin keyfiyyətinə nəzarət səlahiyyəti Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinə verildikdən və ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin attestasiya və akkreditasiyasını tənzimləyən müvafiq normativ hüquqi akt təsdiq edildikdən sonra qısa müddət ərzində təhsilin keyfiyyətinə nəzarət mexanizmi yaradılmışdır.

Avropada ali təhsil sisteminin yaradılması və Avropa ölkələrinin təhsil sistemlərinə inteqrasiya aktualıq kəsb etdiyindən Bolonya prosesi ali təhsil sektorunu vahid mexanizm formasında idarəedilməsində önəmli yer tutur.

2005-ci ildə Azərbaycanın Bolonya prosesinə qoşulması ali təhsildə həyata keçiriləcək islahatları mütləqləşdirdi. Bolonya Bəyannaməsinin müddəalarını həyata keçirmək məqsədilə 2006-2010-cu illəri əhatə edən Tədbirlər Planı təsdiq olunmuşdur. Plana uyğun olaraq “Bakalavr hazırlığının məzmununa və səviyyəsinə qoyulan minimum dövlət tələblərinin strukturu” təsdiq edilmiş, 2010-cu ildə “Ali təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında, “Magistratura təhsilinin məzmunu, təşkili və “magistr” dərəcələrinin verilməsi Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin Qərarı təsdiq edilmişdir.

Sosial praktik və iqtisadi sahədə mövcud vəziyyətin təhlili göstərdi ki, ali təhsilin məz-

munu ilə tələb olunan biliklər arasındakı uyğunsuzluq dünyadakı qlobal böhran səviyyəsi ilə əlaqəlidir. Ancaq kadr hazırlığının iqtisadiyyatın keçmiş mərhələsinə uyğun aparılması müşahidə olunurdu.

Təhsil sisteminin modernləşdirilməsi məqsədilə qəbul edilmiş rəsmi sənədlər təhsilin nəticəsinin qiymətləndirilməsi konsepsiyalarından yüksək səviyyədə hazırlıqlı, təhsilli, tərbiyəli anlayışları kompetensiya anlayışı ilə əvəz edildi.

2007-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının Konsepsiya və Strategiyasının təsdiq edilməsi haqqında” (3) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi qərarla “Müasir dövrdə müəllimin peşəkarlığına və fəaliyyətinə qoyulan tələblər” müəyyənləşdirilmişdir. Həmin bənddə müəllimin bacarığı aşağıdakı amillərlə təyin olunur:

-metodoloji (pedaqoji-psixoloji) bacarıqlar;

-ümumi mədəni səviyyəni əks etdirən bacarıqlar;

-fənniyyətli bacarıqlar (3).

Konsepsiyada qeyd olunur ki, “pedaqoji fəaliyyətin yaradıcı istiqamətlənməsi müəllimdən aşağıdakıları tələb edir:

-öz imkanlarını obyektiv qiymətləndirmək, öz sənəti üçün əhəmiyyətli olan zəif və güclü cəhətlərini müəyyən edə bilmək (özünü-idarə, özünüqiymətləndirmə, emosionallıq, kommunikativ, didaktik qabiliyyətlər və s.);

-intellektual fəaliyyət (düşüncə, yaddaş, qavrama, təsvir, diqqət) davranış mədəniyyətinə, ünsiyyət mədəniyyətinə, o cümlədən pedaqoji mədəniyyətə malik olmaq;

-integrasiya proseslərinə, dünya təhsil məkanının inkişaf tendensiyasına uyğunlaşa bilmək” (3)

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən 19 iyun 2009-cu ildə imzalanmış “Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”nda müəllimin vəzifələri kimi aşağıdakılar göstərilmişdir: “Təhsil alanlarda mövqeyi formalaşdırmaq, onları vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ruhunda tərbiyə etmək, müstəqil həyata və əmək fəaliyyətinə hazırlamaq... pedaqoji etika və əxlaq normalarına riayət etmək, müəllim nüfuzunu yüksək tutmaq, ziyalılıq nümunəsi göstərmək, ...ixtisas və elmi-

pedaqoji səviyyəsini yüksəltmək, elmi araşdırmalar aparmaq, əlavə məşğələlər, sinifdənkənar və məktəbdənkənar tədbirlər keçirmək istiqamətində gənc müəllimlərin formalaşdırılmasına diqqət yetirmək lazımdır” (4).

Təhsilin təkmilləşdirilməsi, yeniləşdirilməsi və modernləşdirilməsi dövlətin daim diqqətində olmuş, bu məqsədlə bir çox sərəncamlar, fərmanlar və qərarlar qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 24 oktyabr 2013-cü il tarixli sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” (5) təsdiq edilmişdir. Bu strategiya Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafında, pedaqoji elmin inkişafında yeni bir mərhələnin açılmasını şərtləndirdi. Strategiyanın məqsədi ölkədə şəriştəli müəllim kadrları hazırlığı üçün, ən yeni texnologiyalara əsaslanan, müasir infrastruktura malik, yüksək keyfiyyət nəticələrinə görə dünya ölkələri sırasında qabaqcıl mövqə tutan Avropa standartlarına uyğun, mükəmməl təhsil sistemi yaratmaqdır. Bu məqsəddən irəli gələrək şəriştəli müəllim kadrlarının hazırlanması, müəllimlərin peşə hazırlıqlarının müasir tələblər səviyyəsində təkmilləşdirilməsi, onların innovativ metodlarla tədris prosesini qurması, təhsilin məzmununun cəmiyyətin tələblərinə, iqtisadi inkişafın tələblərinə uyğun şəkildə qurulması, müəllimin idarəedicilik funksiyasını artırması, ilboyu təhsillə, özünü-təhsil və özünü-təkmilləşdirmə ilə məşğul olması, təhsil müəssisələrinin maliyyələşdirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi məsələləri xüsusi vurğulanmışdır.

Şəriştəli müəllim anlayışına yuxarıda qeyd edilən strategiyada cavab verilmişdir: “Son 30-40 il ərzindəki elmi texnoloji tərəqqi, innovasiyalar və modernləşmə nəticəsində praktiki bilik və vərdislər zənginləşməyən, sırf nəzəri xarakter daşıyan təhsil öz fundamental əhəmiyyətini itirməkdədir. Bu baxımdan təhsilin məzmununun formalaşmasında akademik biliklərlə yanaşı, praktiki bilik və bacarıqların, şəriştənin vacibliyi önə çəkilir. Şəriştə əldə olunmuş bilik və bacarıqları praktiki fəaliyyətdə effektiv və səmərəli tətbiq etmək qabiliyyətidir. O, şəxsin qazandığı bilik və bacarıqların konkret fəaliyyətin nəticəsinə çevrilməsini təmin edir. Şəriştəyə əsaslanan təhsil sosial-iqtisadi inkişafa daha effektiv xidmət göstərir” (5).

Ulu öndər Heydər Əliyev hələ 1980-ci illərdə ali məktəb işçilərinin respublika müşavirəsindəki çıxışında yeni bir pedaqoji anlayış kimi səriştəli müəllim problemini irəli sürür və yeni müəllim kadrlarının yetişdirilməsini bir vəzifə olaraq təhsil nümayəndələrinin qarşısına qoyurdu. Müəllimin peşəkarlıq səviyyəsinə, səriştəliliyinə yüksək qiymət verərək, səriştəli müəllim obrazının səciyyəsinə ulu öndər belə təsvir etmişdir: “...hər bir ali məktəb müəllimi gərək öz sahəsində səriştəli olsun, geniş ümumi məlumat, pedaqoji qabiliyyət və yaxşı vərdişlərə, müəllim oxumaq, dərs demək, öyrətmək, tərbiyə etmək üçün bütün başqa zəruri keyfiyyətlərə malik olsun. Bunun üçün gərək ali məktəb müəllimi elmi biliklərdən əlavə, yaxşı nitq, dil qabiliyyətinə, natiqlik məharətinə, bütün başqa pedaqoji keyfiyyətlərə və vərdişlərə yiyələnsin ki, bütün bunlar üst-üstə ona həqiqətən yaxşı tərbiyəçi olmaq imkanı versin” (6, s. 91).

Tədqiqatçılar tərəfindən araşdırılan “Azərbaycan dövlət sənədlərində səriştəli müəllim hazırlığı məsələləri” adlı məqalədə isə bildirilir ki, müəllimin akademik bilikləri ilə yanaşı praktik bilikləri dedikdə müəllimin əməli olaraq bütöv pedaqoji fəaliyyəti nəzərdə tutulur. Müəllimin səriştəliliyi anlayışını da yenilik kimi qəbul edərək deyərək bilirik ki, bu anlayış beynəlxalq aləmdə “kompetensiya” kimi işlənir ki, bunun da qarşılığı “uyğunlaşma”, “peşəkarlıq”, “məqbul sayılma” kimi ifadə edilir. Pedaqoji ədəbiyyatımızda bu “pedaqoji mərifət”, “pedaqoji ustalıq” kimi də işlənmişdir (8, s. 82).

Prof. N. Kazımov “Pedaqoji ustalıqın problemləri” adlı dərs vəsaitində 2004-cü ildə Rusiyada L.P. Krivşenkonun redaktorluğu ilə çap olunmuş “Pedaqogika” adlı kitabda pedaqoqun (müəllimin yox) ustalıqı barədə yığcam məlumatı qeyd edir. Kitabda pedaqoq ustalıqının mahiyyəti belə açıqlanır: “Pedaqoq ustalıqı – biliklərin, peşə bacarıqlarının, şəxsi keyfiyyətlərin və təcrübənin qovuşması deməkdir” (7, s. 5).

Pedaqoji universitetlərdə təlimin təşkili prosesinə gələcək kadrların formalaşmasında kompetensiya əsaslı yanaşmanın daxil edilməsi müasir tələblərdən biridir. Kompetensiyaya əsaslanan yanaşmanın meydana çıxması təhsil sisteminin inkişafında müasir qanunauyğunluqdur, onun yaranması cəmiyyətin davamlı inkişaf edən ehtiyaclarına yaxınlaşmaq yollarının axta-

rışı ilə əlaqədardır. Bu yanaşma təhsil sisteminə öyrənilən biliklərlə yanaşı, ən mühüm praktiki problemləri həll etmək və bütövlükdə şəxsiyyəti tərbiyə etmək bacarığının formalaşmasının əsası kimi böyük əhəmiyyət verilən kompetensiyalar konsepsiyasına əsaslanır. Kompetensiyaya əsaslanan yanaşma əsasında müəllimin peşə hazırlığının təşkilində peşə kompetensiyaları onun pedaqoji fəaliyyəti həyata keçirməyə nəzəri və praktiki hazırlığının ən mühüm xarakteristikası kimi qəbul edilir və müəyyən komponentlərin məcmusunu təşkil edir. Ali təhsil müəssisələrinin məzunlarının biliyinin qiymətləndirilməsi isə onların zəruri kompetensiyaları mənimsəməsinin qiymətləndirilməsi kimi təzahür edir.

Ali təhsildə kompetensiya əsaslı yanaşmanın tətbiqinin konseptual xüsusiyyətlərinin müzakirəsi bəzən suallar yaradır: “Kompetensiyaya əsaslanan yanaşmanın tətbiqinə hansı amillər səbəb oldu?” – suallına cavab olaraq daha çox bu fikir söylənilir: “Tətbiq edilən kompetensiya əsaslı yanaşmanın analitik nəzərdən keçirilməsinə və tətbiqinə ehtiyac ümumavropa və qlobal inteqrasiya prosesləri, dünya iqtisadiyyatının qloballaşması və xüsusən də təhsil sistemində davamlı olaraq artan transformasiya prosesləri”. Ali təhsil sistemində kompetensiya əsaslı yanaşmanın daxil edilməsi zərurəti təhsil sistemində gedən davamlı dəyişikliklə müəyyən edilir.

Kompetensiya anlayışı yeni iqtisadiyyatın və insan resurslarına yeni yanaşmanın nəticəsidir ki, bu da insanı tez-tez dəyişən şərtlərə uyğunlaşdırmaq zərurətindən yaranır. Kompetensiyalı şəxs müəyyən bir ixtisas üzrə işləmək üçün zəruri olan bilik, bacarıq və vərdişlərə malik olur, peşəkar problemlərin təhlilində müstəqillik və çeviklik nümayiş etdirməyi, eyni zamanda, peşəkar sahədə əməkdaşlığı davam etdirməyi bacarır. Kompetensiya, ilk növbədə, insanın öz düşüncə mədəniyyətinin, analitik əks etdirmə, qərar qəbul edən zaman müstəqillik və məsuliyyətin inkişafına dəstək, standartlarda icra meyarları vasitəsilə tələb olunan biliklərə əsaslanır. Belə aydın olur ki, kompetensiya bilik və bacarıqlarımız sayəsində müəyyən fəaliyyət növünə uyğunluqdan və tapşırıqları yerinə yetirmək qabiliyyətindən başqa bir şey deyil.

“Kompetensiya” termininin yaradıcısı olan Noam Comskinin fikrincə, kompetensiya insanın əldə etməli olduğu idealdır, ona diqqət

yetirməlisən. Bu öyrənmək, səy göstərmək, yəni məqsəd deməkdir. “Kompetensiya” öyrənmənin son nəticəsini, nəyi öyrənməli olduqlarını, məktəbin və universitetin verdiyi təhsilin sonunda nəyi bilməli və bacarmalı olduqlarını təsvir etmək üçün istifadə olunan ifadədir. “Kompetensiya” anlayışı əslində bilik, bacarıq və həyat tərübəsinə sahib olmaqla “nəyi, nə qədər və necə bilirəm” mənasını verir.

Kompetensiya sözünün fərqli dillərdə mənasına diqqət yetirək. Latın dilindən “*competere*”, fransız dilində “*competence*”, alman dilində “*kompetenz*”, ispan dilində “*competencia*”, italyan dilində “*competenza*” kimi səslənərək kompetensiya, - yəni səriştə olaraq tərcümə olunur.

Peşə kompetensiyaları nədir və bu kompetensiyaları necə idarə etmək olar?

Hər bir mütəxəssis üçün işində ona kömək edən bir sıra bacarıqlar vacibdir. Bu bacarıqlar peşə kompetensiyaları kimi təsnif edilir. Bacarıq sözünün tərfi ilə hər dəfə iş prosesində əsas funksiyaları yerinə yetirərkən rast gəlinir.

Peşə kompetensiyaları peşə vəzifələrini və ya müəyyən bir peşə vəzifəsini yerinə yetirmək bacarığıdır. Peşə kompetensiyası iş vəzifələrini yerinə yetirməyə kömək edən bütün bilik və tərübəyə malik olmağı göstərir. Müasir gündə fəaliyyət prosesində niyə peşə kompetensiyalarına ehtiyac yaranır? Çünki fəaliyyət öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün səlahiyyətlərə sahib olmağın vacibliyi önə çıxır. Sahib olunan kompetensiyalar toplusuna əsasən, fəaliyyət istiqamətində iş prosesinin inkişafında kompetensiyaların rolu qiymətləndirilir.

Müasir orta məktəbin və ali təhsil müəssisələrinin tələbləri ali peşə pedaqoji təhsilinin vəzifələrinin yenidən nəzərdən keçirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə tələb edir. Yüksək elmi-metodiki potensiala malik yeni tip pedaqoji kadrların formalaşdırılması vəzifəsi ən mühüm vəzifələrdən biri kimi qarşıya çıxır. Onun peşəkar hazırlığının psixoloji, pedaqoji və fənn-metodiki biliklərin toplanması ilə əlaqələndirmək artıq kifayət etmir. Müasir təhsil müəssisələri yalnız metodiki bilikləri yaxşı bilən və onlardan necə istifadə etməyi bilən bir mütəxəssis deyil, onun fəaliyyətinin baş verdiyi sürətlə dəyişən şərtlərə səriştəli cavab verə bilən, məktəblilərin təhsili və tərbiyəsi ilə bağlı çoxsaylı praktiki problemləri həll etmək, eləcə də mövcud təhsil vəziyyətini adekvat qiymətləndirə bilən bir mütəxəssis tələb edir. Ənənəvi hazırlıq, ilk növbədə, psixoloji, pedaqoji və fənn-metodiki bilik və bacarıqların toplanması ilə bağlı idi. Ali pedaqoji təhsil müəssisəsinin təhsil məkanına tədqiqat metodlarının fəal şəkildə daxil edilməsinə, tədris fənlərinin metodik tərkib hissəsinin gücləndirilməsinə, tələbələrin elmi işə cəlb edilməsinə, onların ümumilikdə peşə fəaliyyətini həyata keçirməyə hazır olmasına baxmayaraq, son dövrlərdə aparılan psixoloji-pedaqoji tədqiqatlar ehtiyacları ödəmir.

Müasir dövrdə konkret olaraq “kompetensiya” və “peşə kompetensiyaları”na həsr olunmuş elmi-tədqiqat əsərlərinə az rast gəlinməyə də, müəllim və ya pedaqoqun pedaqoji ustalığına, peşə bacarıqlarının formalaşmasına həsr edilmiş dəyərli tədqiqatlar, monoqrafiya və çoxsaylı elmi məqalələr mövcuddur.

Müəllimin peşə kompetensiyalarının müəyyən edilməsi problemi pedaqoq və psixoloqlar tərəfindən öyrənilmişdir və müəllimin peşə kompetensiyası bilik, bacarıq və fəaliyyət metodlarına əsaslanır. Müəllimin fəaliyyətinin müasir qiymətləndirilməsində V.A. Adolf funksional və ya peşə kompetensiyası adlandırılan subyektiv, psixoloji-pedaqoji və metodoloji kompetensiyaları fərqləndirir. Eyni zamanda, müəllimin kompetensiyası hüquqi sənədlər, tutduğu vəzifə və ixtisası ilə müəyyən edilir (10, s. 50).

Müəllimin peşə kompetensiyası təkcə ixtisas göstəricilərini – bilik, bacarıq, təcrübəni əhatə etmir, həm də onun metodiki, xüsusi və psixoloji-pedaqoji hazırlığının vəhdəti, müəyyən səlahiyyətlərin formalaşması ilə müəyyən edilir. Çünki onun üçün şəxsi əhəmiyyətli məqsədlərə nail olmağa imkan verir (11, s.18)

Bacarıqlı mütəxəssis öz mövzusunun, peşəsinin əhatə dairəsindən kənara çıxıb bilər, özünü inkişaf etdirmək üçün müəyyən yaradıcı potensiala malikdir. Peşəkar inkişaf edən bir mütəxəssis öz peşəsində yeni bir üsul, texnika yarada bilər.

A.K. Markova qeyd edir ki, müəllimin kompetensiyaya yiyələnməsi pedaqoji məqsəd və vəzifələri (öyrədici, təlimləndirici, tərbiyələndirici) təyin etməkdən, pedaqoji vəziyyətin tələblərindən asılı olaraq onları həll və təhlil etməkdən ibarətdir. Müəllim üçün pedaqoji vəziyyəti

yəti yalnız qaçılmaz bir reallıq kimi qəbul etmək deyil, həm də onu təşkil edə bilmək vacibdir ki, bu da müəllimin pedaqoji kamilliyinin göstəricisidir.

Eyni zamanda, digər tədqiqatların (O.A. Abdullina, A.K. Markova, V.A. Salastenin, A.İ. Şerbakov) fikrincə, müəllimin öz işini təhlil etmək istəyi, işinin mənfəi və müsbət tərəflərini təyin etməsi, eləcə də təhsilalanların və özünün diaqnostikası gələcək pedaqoji fəaliyyətinin layihələndirilməsinə, onun təkmilləşməsinə kömək edir. Bu isə eyni zamanda, onun peşəkar kompetensiyalarının formalaşmasına da kömək edir (9, 110-111; 149-152; 189-190).

Peşə kompetensiyası əməyi səmərəliliyini müəyyən edən bilik və bacarıqların, şəxsi və peşəkar keyfiyyətlərin məcmusudur.

Peşə kompetensiyaları anlayışı ilə yanaşı peşə kompetensiyalarının inkişafı da mühüm məsələlərdəndir. Peşə kompetensiyalarının inkişafı davamlı inkişaf və özünü təkmilləşdirməyi nəzərdə tutan peşəkar təcrübənin toplanmasına səbəb olan müasirləşmənin dinamik bir prosesidir. Peşə kompetensiyalarının formalaşmasının mərhələlərini aşağıdakı kimi ayırmaq olar:

1. ehtiyacın dərk edilməsi;
2. özünüinkişaf üçün planlaşdırma (məqsədlər, vəzifələr, həlli yolu);
3. özünü təzahür, özünü islah, özünü təhlil.

Peşə kompetensiyasının formalaşması tsiklik prosesdir, çünki pedaqoji fəaliyyət prosesində sadalanan mərhələlər hər dəfə təkrarlanır və yaranan yeni şərtlər və tələblərə görə peşəkarlığı daim təkmilləşdirmək zərurəti yaranır.

Peşə kompetensiyası müəllimin nəzəri biliklər sistemi və onların konkret pedaqoji situasiyalarda özünə və fəaliyyətinə, əlaqəli sahələrə münasibət formaları, müəllimin dəyər yönümləri, habelə onun mədəniyyətinin integrativ

göstəricilərini (nitqi, ünsiyyət tərzii) əhatə edən, çoxfaktorlu bir hadisədir.

Peşə kompetensiyası uğurlu pedaqoji fəaliyyət üçün zəruri olan peşə və şəxsi keyfiyyətlərin məcmusu kimi başa düşülür. Peşəkar kompetensiyalı müəllimi kifayət qədər yüksək səviyyədə pedaqoji fəaliyyəti, pedaqoji ünsiyyəti həyata keçirən, təhsil və inkişafda ardıcıl yüksək nəticələr əldə edən müəllim adlandırmaq olar.

Ümumiyyətlə, peşə kompetensiyası qərarların qəbulu ilə əlaqəli müəyyən bir fəaliyyət növünü həyata keçirmək üçün kifayət qədər bilik, bacarıq və təcrübə səviyyəsini əks etdirən işgüzar və şəxsi keyfiyyətlərin ayrılmaz xüsusiyyəti kimi başa düşülür. Peşə kompetensiyalarının formalaşmasının bünövrəsi ali məktəblərdə qoyulur, peşə fəaliyyətin dövründə mütəmadi təkmilləşmə prosesinin aparılmasını tələb edir. Bu isə kadrlardan daim özünü təhsil işini həyata keçirmək və təhsil sahəsində qəbul edilmiş hüquqi-normativ bazanın öyrənilməsinə zəruri şərtə çevirir.

Problemə aktuallığı. Ali məktəblərin müxtəlif ixtisasları üçün tərtib olunmuş təhsil Proqramlarında məzunların yiyələnməsi nəzərdə tutulan ümummədəni və peşə kompetensiyaları müəyyən edilmişdir. Məhz bu göstəricini əsas tutaraq kompetensiya və peşə kompetensiyaları anlayışlarına dair pedaqoji ədəbiyyatlarda yer alan Azərbaycan tədqiqatçıları və xarici nümayəndələrin fikirlərinə istinad edərək təhlillər aparmağı aktual hesab etdik.

Problemə elmi yeniliyi onunla müəyyən olunur ki, kompetensiya və peşə kompetensiyası anlayışının təhlilinə təşəbbüs edilmiş, kompetensiya əsaslı yanaşmanın tətbiqinin mahiyyəti açıqlanmışdır.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Problemə məzmunu, orada yer alan fikirlər, əsas elmi ideyalar və tədqiqatın nəticələri pedaqoji ali məktəblərin bakalavriat, magistratura pilləsində təhsil alan tələbələr, doktorantlar və orta məktəb müəllimləri üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində islahat Proqramı / <https://eqanun.az/framework/5363>
2. Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında Fərman / <https://eqanun.az/framework/767>
3. Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının Konsepsiya və Strategiyasının təsdiq edilməsi haqqında / <https://eqanun.az/framework/13540>
4. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu / <https://eqanun.az/framework/18343>
5. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası / <https://president.az/az/articles/view/9779>
6. Hüseynzadə, R. Pedaqogika. Dərslik. / R. Hüseynzadə, Z. Əzizova, S. Əliyev, Ü. Verdiyeva -Bakı: Mütərcim, -2021. -488 s.

7. Kazımov, N. Pedaqoji ustalığın problemləri. Ali məktəblər üçün vəsait / N. Kazımov. -Bakı: Çarşıoğlu, -2009. -296 s.
8. Mahmudov M.C., Hüseyinzadə R.L., İlyasov M.İ., Kərimov V.Y., Məmmədova B.S. və b. Müəllim hazırlığının aktual problemləri və modernləşdirilməsi. -Bakı: Mütərcim, -2015. - s.216.
9. Абдуллина, О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: Для пед. спец. высш. учеб. заведений. - М.: Просвещение, -1990. - 141с.
10. Адольф, В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: Монография / В.А. Адольф - Красноярск, 1998. - 310 с.
11. Адольф, В.А. Подготовка педагога к инновационной деятельности в процессе профессионального становления / В.А. Адольф, Н.Ф. Ильина //Альма Матер. - М., 2006. - № 10. - с. 18-20.

E-mail: lale.allahverdiyeva.81@bk.ru
Rəyçilər: *ped.elm.dok., prof. İ.İ. Əliyev,*
ped.ü.fəls.dok., dos. V.P. Bəşirov
Redaksiyaya daxil olub: 24.02.2023